

6. Kogunemis- ja ühinemisvabadus ning tehnoloogia

Euroopa Inimõiguste Kohus on märkinud, et terminitel *kogunemine* ja *ühingud* on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sätestatud tingimustel (artikkel 11) iseseisev tähendus, mis ei sõltu riigisisest õigusest.¹ Kogunemistele viitas kohus kui „määramata arvu isikute kogunemisele, kellel on tuvastatav kavatsus osaleda kommunikatiivses protsessis“. Kohus on veel öelnud, et kogunemisvabadus hõlmab nii erakohtumisi kui ka kohtumisi avalikel koosolekutel, samuti staatilisi koosolekuid ja avalikke rongkäike ning et seda inimõigust võivad kasutada nii üksikosalejad kui ka kogunemist korraldavad isikud.²

Ühingute kohta on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis sedastatud, et „võime asutada juriidiline isik kollektiivseks tegutsemiseks vastastikust huvi pakkuvas valdkonnas on ühinemisvabaduse üks olulisemaid aspekte“. ³ Kuigi konventsiooni artiklis 11 on sõnaselgelt nimetatud ainult üht liiki ühinguid (st ametiühingud) ning asjakohane Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika viitab erakondadele, on mõistel *ühendus* laiem tähendus, sest „ühendused, mis on moodustatud muudel eesmärkidel, sealhulgas need, mis kaitsevad kultuuri- või vaimset pärandit, järgivad erinevaid sotsiaal-majanduslikke eesmärke, kuulutavad või õpetavad religiooni, otsivad etnilist identiteeti või kinnitavad vähemusteadvust, on samuti olulised demokraatia nõuetekohaseks toimimiseks. [...] On täiesti loomulik, et kui kodanikuühiskond toimib, saavutatakse kodanike osalemine demokraatlikus protsessis suures osas ühendustesse kuulumise kaudu, kus nad võivad üksteisega integreeruda ja koos ühiseid eesmärke saavutada“. ⁴

Nii Euroopa inimõiguste konventsioon kui ka Eesti põhiseaduse § 47 toetab vaid rahumeelse kogunemise õigust. Mitmetes riikides on mõiste tõlgendus olnud ülemäära kitsas, piirates lubamatult õiguse ulatust. Kuigi mõistet *rahumeelne* on Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas kohaldatud peamiselt võrguühenduseta kogunemiste suhtes, on võrguühenduseta ja veebimaailmade tarbeks õiguse ristikendamine üha sujuvam. Digitehnoloogiat võivad kasutada kõik meeleavaldustel osalevad sidusrühmad alates ajakirjandusest kuni politsei ja

meeleavaldajateni.

Kogunemis- ja ühinemisvabadus on tehnoloogianeutraalne põhivabadus, mistõttu see kohaldub ühetaoliselt nii võrguühenduseta maailmas kui ka infoühiskonnas. Internet, infoühiskonnas toimivad muud võrgustikud ja eelkõige sotsiaalsõrgustikud on olulised vahendid, mis võimaldavad teostada põhiseaduse §-s 47 sätestatud õigust kogunemis- ja koosolekuvabadusele, pakkudes võimalusi suurendada üksikisikute osalemist poliitilises, sotsiaalses ja kultuurielus.⁵ Seega on võimalik tehnoloogiat kasutada nii vabaduse teostamise koha kui ka vahendina. Kogunemise võib organiseerida sisuliselt mõne tunni jooksul, ilma et peaks teiste korraldajatega kohtuma (kui need on olemas), sest kogu teabevahetus võib toimuda veebis. Samamoodi saab luua ühise eesmärgiga üksikisikute rühma ja koguda sotsiaalmeedia kaudu mõne tunni jooksul tuhandeid toetajaid, ilma et sellel rühmal oleks struktuuri, põhikirja või et seda peaks registreerima. Neid võib pidada mitteametlikeks ühendusteks, millel on suur organisatsiooniline potentsiaal oma liikmete ühise eesmärgi saavutamiseks. Mitteametlikud ühendused on alati olemas olnud, kuid internet on hõlbustanud nende loomist ja teavitustööd ning igapäevast tegutsemist.⁶

Vabadus kasutada internetiplatvorme, näiteks sotsiaalmeediat, et asutada ühendusi ja organiseerida rahumeelseid kogunemisi ja proteste, on kogu maailmas saanud oluliseks kodanikuühiskonna aktivistide ja meeleavaldajate seas.⁷ Kogunemiste ja meeleavalduste ajal ja pärast seda saab internetti kasutada mitmel eesmärgil: avalikustamiseks (eriti kui üritus ei leia traditsioonilises meedias piisavalt kajastamist), et mõista hukka politsei liigne jõukasutamine, jagada ajakohast teavet (näiteks kust leida meditsiinilist abi haiguspuhangute korral), väljendada toetust nende poolt, kes ei saa üritusel viibida, küsida või pakkuda abi, suhelda pere ja sõpradega. Samuti loob ühingu- ja kogunemisvabadus internetis võimalused ülemaailmseteks liikumisteks⁸, kodanikuühiskonna kaasamiseks⁹, avalike debattide algatamiseks¹⁰, petitsioonide koostamiseks ja ühishankimiseks (*crowdsourcing*) ning digitaalses keskkonnas toimuvateks lokaalseteks, regionaalseteks¹¹ või globaalseteks¹² protestideks.

Nagu kõiki teisi vahendeid saab ka internetti ja teisi võrgutööriistu kasutada ka õigusvastastel eesmärkidel, näiteks vaenu või vägivalda õhutamiseks. Terroristlikud rühmitused võivad internetti ja teisi info- ja kommunikatsioonitehnoloogiasid kasutada oma ideoloogia edastamiseks, oma tegevuse kohta juhiste andmiseks, värbamiseks või piltide edastamiseks.¹³ Sellise tegevusega seotud väljendusvormid

ei kuulu Euroopa inimõiguste konventsiooni kaitse alla, neid vaagiks Euroopa Inimõiguste Kohus vaenuõhutusena konventsiooni artikli 17 alusel.

Põhiseaduse § 47 ja Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 11 kohaselt peavad kõik rahumeelse kogunemise vabaduse ja ühinemisvabaduse piirangud olema seadusega ette nähtud, taotlema õiguspärast eesmärki ja olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud. Euroopa Kohus on tavapäraseimate kogunemisvabaduse riivetena nimetanud kogunemiskeeldu; ennetavaid kinnipidamisi ning kogunemise kohale ligipääsu piiramist; jõuga kogunemise laialiajamist ning kogunemisjärgseid karistusi. Ennetava meetmena info jagamise blokeerimise kohta on Euroopa Inimõiguste Kohus teinud otsuse asjas *Kablis vs. Venemaa*, milles kohus leidis, et sotsiaalvõrgustike konto ja kolme blogikande blokeerimine põhjendusega, et need sisaldasid üleskutseid osaleda avalikul üritusel, mille asukohta linnavalitsus ei olnud heaks kiitnud, kujutas endast sõnavabaduse õiguse riivamist. Tegemist on üheselt ka kogunemisvabaduse riivega.[14](#)

Euroopa Inimõiguste Kohus on andnud hinnangu ka üleskutsele osaleda rahumeelsel protestil, mis tõi kaasa üleskutsuja arreteerimise ja karistamise. Küsimus kerkis esile kohtuasjas *Elvira Dmitriyeva vs. Venemaa*. Dmitriyeva kutsus sotsiaalmeedias inimesi üles osalema üritusel, mis pidi toimuma asukohas, mida ametivõimud ei olnud heaks kiitnud. Euroopa Inimõiguste Kohus leidis, et kuna avalike ürituste korraldamise menetluse rikkumine oli väike, ei tekitatud tegelikku avaliku korra rikkumise või kuriteo ohtu ega kahjustatud potentsiaalselt avalikku julgeolekut ega inimeste õigusi, ei olnud hagejale trahvi määramine õigustatud. Muu hulgas rõhutas kohus otsuses, et avalikeks kogunemisteks eelloa puudumine ja sellest lähtuv tegevuste n-ö õigusvastasus ei anna ametiasutustele *carte blanche*'i ning piiravate meetmete rakendamisel tuleb lähtuda ka proportsionaalsuse nõudest (art 11). Sellest järeldub, et asjaolu, et hageja rikkus seadusega kehtestatud keeldu, kutsudes üles osalema avalikul üritusel, mida ei olnud nõuetekohaselt heaks kiidetud, ei ole iseenesest piisav, et õigustada sekkumist tema sõnavabadusse.[15](#)

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kaudu kogunemis- ja ühinemisvabaduse kasutamisel on suhteliselt lihtne tuvastada üritusel osalevaid isikuid ja selle organiseerijaid, samuti on lihtne jälgida ühinemise või meeleavalduse kulgemist. Just massjälgimine ja teised inimeste eraellu sekkumised, mida tehakse seoses õiguskaitse ja riikliku julgeolekuga ning teenuse osutaja poolt, on saamas ühinemis- ja kogunemisvabaduse proovikiviks. Endine ÜRO eriraportöör Martin Scheinin on inimõiguste ja põhivabaduste edendamise ja kaitse kohta öelnud:

„Massjälgimine ohustab ka ühinemis- ja kogunemisvabadust. Need vabadused nõuavad sageli erakohtumisi ja teabevahetust, et võimaldada inimestel organiseeruda valitsuste või teiste võimukandjate palge ees. Laiendatud järelevalvetel on mõnikord viinud „pädevuste ekstsessini“, kui politsei või luureagentuurid on nimetanud rühmitusi terroristlikeks, et saaks kasutada järelevalvet, mis anti ainult terrorismivastaseks võitluseks. Ameerika Ühendriikides kandis Marylandi osariigi politsei enne New Yorgi ja Denveri poliitilisi meeleavaldusi terroristide jälgimisnimekirjadesse keskkonnahoiu eest seisvad ja muud rahumeelsed meeleavaldajad. Ühendkuningriigis säilitatakse poliitilistel protestiüritustel tehtud valvekaamera pilte andmebaasis. Ühendkuningriigis hiljuti tehtud küsitlusest selgus, et kolmandik inimesi ei soovi meeleavaldustel osaleda, kuna nad on mures oma privaatsuse pärast.“[16](#)

Paljudes riikides on rakendatud nn interneti sulgemist: näiteks takistatakse avalike meeleavalduste ajal juurdepääsu interneti- ja sideteenustele. Nii piiratakse inimeste kogunemis- ja ühinemisvabadust. Nii-öelda interneti sulgemine toimub siis, kui häiritakse tahtlikult internetiühendust või mobiilirakendusi, et kontrollida, mida inimesed ütlevad või teevad. Interneti sulgemisi nimetatakse mõnikord ka katkestusteks või tapmislülititeks. Teabe vaba liikumine on tsiviilrahutuste ajal hädavajalik, kuid interneti sulgemine takistab osalejatel omavahel suhelda ning meedial kohapealsest olukorrast aru anda. Ajakirjanikke võidakse takistada oma allikatega rääkimast ning julgeolekujõudude toime pandud vägivalda ja inimõiguste rikkumisi kajastamast.[17](#) Euroopa Inimõiguste Kohus on öelnud, et liiga laialdasi piiranguid või blokeerimiskorraldusi, mis takistavad juurdepääsu veebiteenustele või internetiühendusele, ei saa pidada proportsionaalseteks piiranguteks.[18](#)

Algoritmide toimimist sotsiaalmeedia platvormidel ja suurt hulka kättesaadavaid isikuandmeid saab kasutada ka inimeste jälgimiseks ja tuvastamiseks, sealhulgas kogunemiskutseteks, millel võib olla oluline negatiivne mõju kogunemisvabadusele.
[19](#) Rahvusvahelise õiguse, eelkõige ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtete kohaselt on ettevõtetel eriline kohustus austada kõiki inimõigusi, sealhulgas järgida diskrimineerimiskeeldu. Tehnoloogiaettevõtete poliitika ja tavad, sealhulgas nende võim otsustada, kelle häält võimendatakse ja keda vaigistatakse, mõjutavad otseselt rahumeelse kogunemise ja ühinemise õigust. Nende probleemidega seisavad järgmistel aastakümnetel silmitsi kõik riigid.

- [1](#)EIK, 25088/94, Chassagnou jt vs. Prantsusmaa, 29.04.1999, p 100.

- [2](#)EIK, 26005/08, Tatár ja Fáber vs. Ungari, 12.06.2012, p 38; Sergei Kuznetsov vs. Venemaa, 23.10.2008, p 35; samuti EIK, 33689/96, Andersonid jt vs. Ühendkuningriik, 27.10.1997.
- [3](#) EIK, 44158/98, Gorzelik jt vs. Poola, 17.02.2004, p 88.
- [4](#)EIK, 44158/98, Gorzelik jt vs. Poola, 17.02.2004, p 88.
- [5](#)Euroopa Nõukogu internetivabaduse komitee. Freedom of assembly and association on the Internet. MSI-INT (2014)08, 2015.
- [6](#)Ibid.
- [7](#)Recommendation to member States on the protection of human rights with regard to social networking services. Committee of Ministers. 04.04.2012. CM/Rec(2012)4; Recommendation to member States on Internet freedom. Committee of Ministers. 13.04.2016. CM/Rec(2016)5; Recommendation to member States on a Guide to human rights for Internet users. Committee of Ministers. 16.04.2014. CM/Rec(2014)6; Barberá, P., Metzger, M. Tweeting the Revolution: Social Media Use and the #Euromaidan Protests. – HuffPost 21.02.2014; Tufekci, Z. Twitter and Tear Gas: The Power and Fragility of Networked Protest. Yale University Press 2017.
- [8](#)Näiteks talgud „Teeme ära”, mis said alguse 2008. aastal ja milles esimesel aastal osales Eestis vaid 50 000 inimest, on nüüdseks saanud 180 riiki hõlmavaks liikumiseks, millesse on kaasatud miljoneid inimesi üle maailma. – <http://www.letsdoitworld.org>.
- [9](#)Näiteks Euroopa kodanikualgatus, mis võimaldab EL-i kodanikel otseselt osaleda EL-i poliitika väljatöötamises ja kutsub Euroopa Komisjoni üles esitama seadusandlikku ettepanekut. – https://europa.eu/citizens-initiative/home_et.
- [10](#)Näiteks erinevate tähiste kasutamine, millest populaarseim on teemaviite # kasutamine, mida nimetatakse hashtag'i aktivismiks. Hea näide on #metoo liikumine erinevate sotsiaalplatvormide kaudu; vt nt Zacharek, S. The Silence Breakers. – Time Magazine 06.12.2017.
- [11](#)Näiteks autoriõiguste direktiivi vastased protestid enne selle vastuvõtmist Euroopa Parlamendis, kus paljud veebilehed n-ö pandi kinni 24 tunniks; vt Evdokimova, T. Online Protests Sweep European Internet Ahead of Copyright Law Vote. – Slate 21.03.2019.
- [12](#)Näiteks 2018. aastal alguse saanud #metoo liikumine, mille kohta ÜRO inimõiguste raportöörid ja eksperdid avaldasid teatise: „Avaldame austust vapratele naistele, kes on rääkinud seksuaalse ahistamise ja muude seksuaalse vägivalla vormide vastu, mille ohvriks on langenud kuritarvitavate meeste tõttu, kes on jäänud karistamata, kuna selline vägivald on ühiskonnas

normaliseeritud. Oma julgete tegudega on need naised algatanud ülemaailmse liikumise, mille käigus on naised murdnud vaikusemüüri seksuaalse ahistamise ja kõigi teiste seksuaalse vägivalla vormide ees.“ – International Women’s Day Statement by United Nations Women’s Human Rights Experts. – OHCHR 06.03.2018.

- [13](#) Brookingsi Instituudi uuringus hinnati, et 2014. aasta septembrist detsembrini kasutasid vähemalt 46 000 Twitteri kontot Da’eshi toetajad, terrorirühmitus, mis nimetab end Islamiriigiks; vt Berger, J. M., Morgan, J. The ISIS Twitter census: Defining and describing the population of ISIS supporters on Twitter, Brookings Paper, 2015. a märts.
- [14](#) EIK, 48310/16, Kablis vs. Venemaa, 30.04.2019.
- [15](#) EIK, 60921/17, Elvira Dmitriyeva vs. Venemaa, 30.04.2019, p 84.
- [16](#) ÜRO resolutsioon A/HRC/13/37, p 36.
- [17](#) Näiteks #IAmTheSudanRevolution demonstratsioonid 2019. aasta juunis. Nädala jooksul pärast Sudaani interneti sulgemist tapeti 100 inimest, üle 700 sai vigastada ja vähemalt 70 vägistati. Interneti sulgemise tõttu oli ajakirjanikel äärmiselt keeruline kajastada kogu nädala jooksul toime pandud inimõiguste rikkumisi. Vt Access Now. #IAmTheSudanRevolution: There’s a direct link between internet shutdowns and human rights violations in Sudan! 2019.
- [18](#) EIK, 3111/10, Yildirim vs. Turkey, 18.03.2013.
- [19](#) Näitena võib tuua tehisintellekti idufirma Dataminr, millel on reaalsajas juurdepääs kõigile Twitteri säutsudele. Firma pääseb ligi protestide korraldajate ja neil osalejate säutsudele ja asukohaandmetele. Twitterit kasutavad need inimesed oma tegevuse koordineerimiseks ja avalikustamiseks. 2020. a suvel avastati, et Dataminr müüs USA õiguskaitseorganitele juurdepääsu liikumise Black Lives Matter protestiürituste andmetele (pärast George Floyd mõrva), sealhulgas rahumeelsete meeleavaldajate asukohaandmetele. Vt lähemalt Biddle, S. The Intercept. Police Surveilled George Floyd protests with help from Twitter-affiliated startup Dataminr. – The Intercept 09.07.2020.